

II част

Петър Кърджолов

Резюме: Общата история на ранното кино на Балканите е малко позната както в отделните страни от полуострова, така и на Запад. Дори авторитетни издания като „Енциклопедията на ранното кино” (съставена от Ричард Ейбъл) изобилстват от недостоверна информация по темата. Причините за това са многобройни: езиковото многообразие, характерно за региона; херметизмът на изследванията, ограничени в рамките на националните киноисториографи; оскъдната информация, която предлага локалният периодичен печат от края на XIX век... През последните години обаче се появиха публикации, предоставили неизвестни досега данни, отнасящи се до ранните години на кинематографа на Балканите, включително и такива, удостоверяващи началото на киноснимки по тамошните земи, реализирани изключително от чуждестранни оператори. Същевременно с помощта на интернет се разшириха възможностите за по-широк достъп до базите данни, натрупани от библиотеки, архиви и специализирани сайтове. Предлаганата публикация обединява на едно място наличните, ала разпръснати из многобройни източници факти; огласява новооткритата информация, отнасяща се до разглежданата тема; анализира данните и ги адресира не само към експертите в тази област, но и към по-широка аудитория (включително и студентската).

Статията е продължение на текст, публикуван в първия брой на списанието. Във втората част фокусът на вниманието е насочен към периода между 1898 и 1900 г. Представени са филми, които се отнасят към различни жанрове – „географски“, които представят природата на Адриатика и забележителностите на някои по-големи градове; научни (медицинско-изследователски); кинохроники, отразили казионно-монархически изяви и може би единствения етнографски филм – „Български празник”.

Ключови думи: история на ранното кино, пътуващи кина, първи кинопрожекции, първи киноснимки, Балкански полуостров, научни филми, етнографски филми, кинохроники, биоскоп

1898: Първи снимки в Хърватия и Босна и Херцеговина

През лятото на 1897 започва своята филморазпространителска дейност словенецът Антон (Антонио) Пермè – гражданин на Триест, препоръчващ се за тамошен „представител“ на „Люмиер“¹. Обикаляйки със своето мобилно кино предимно югоизточната част на Хабсбургската империя, Пермè гастролира през август–септември в споменатата вече зала на загребското „Коло“. Там покрай продукцията на лионското дружество прожектира „няколко снимки от локален характер“, заснети в Триест или близките му околности. Сред тях е и филмът **„Морска буря“**, за който сръбският колега г-р Срджан Кнежевич, когото имам честта да познавам, уверява, че „впоследствие е често показван като **„Морска буря край Опатия“**² (курортен град в Западна Хърватия, наричан „перлата на Адриатика“). Според италианския киноисторик Алдо Бернардини през лятото на 1897 в Триест действително са осъществени киноснимки – от неизвестен оператор, но „може би“ продуцирани от Антонио Пермè³, който в края на 1898 демонстрира в града няколко „изгледа от Триест“ („vedute di Trieste“)⁴. Четири от тях Бернардини включва сред филмите, реализирани в Италия, но от останали анонимни чуждестранни кинодейци⁵. За разлика от други три – също заснети на Апенините, но от „Братя Люмиер“ (все през 1899): **„Руски танц“** („Danse russe (du trio Natta)”, № 1091), **„Шотландски танц“** („Danse écossaise (du trio Natta)”, № 1092) и **„Лошо време в пристанището“** („Mauvais temps au port”, № 1096)⁶.

От 10 до 23 август 1898 (по време на панаура) в Загреб⁷ разпъва шатра пътуващото кино на „вездесъщия на Балканите“ Франц (Ференц) Йосиф Ешер (1866 –1936)⁸ – светило в занаята, възвеличаван още приживе като „краля на кинематографа“⁹. Тъкмо в програмата на това „неидентифицирано“ (според проф. Косанович) кино фигурира филмът **„Морска буря край Опатия“**, огласен на 10/22 август от загребския

¹ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini. Gli ambulanti*. La Cineteca del Friuli, 2001, p. 113.

² **Knežević**, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača kao početni oblik kinematografskih delatnosti na teritoriji Jugoslavije (1896–1900)* [гокторска дисертация – рѣкопис]. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet dramskih umetnosti, 1992, c. 86–88.

³ **Bernardini**, Aldo. *Cinema delle origini in Italia*, p. 51.

⁴ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, p. 113.

⁵ **Bernardini**, Aldo. *Cinema delle origini in Italia*, p. 51, 77.

⁶ Пак там, с. 87, 88, 96. [Ibid., p. 87, 88, 96.].

⁷ **Knežević**, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, c. 147–148.

⁸ **Kosanović**, Dejan. *Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu jugoslovenskih zemalja 1896–1945*. Beograd: Institut za film, Jugoslovenska kinoteka, Feniks film, 2000, c. 67

⁹ *Zajímavosti z novin Marienbader Zeitung 1901*. https://www.hamelika.cz/?cz_hamelika-zajimavosti-z-novin-marienbader-zeitung-1901,78 (accessed 20 May 2019).

в. „Обзор”¹⁰. В края на септември същото заглавие е показано и в Любляна (днешната столица на Словения) – от Енрико (Хайнрих) Пеган¹¹ и Йосип Станчич¹² (съдружници или служители на Пермè до 1899, когато пътищата на тримата се разделят¹³).

Според г-р Кнежевич това е станало в „стъкления салон на люблянското „Казино”¹⁴, а словенската изследователка Лиляна Негич посочва двамата „театрални посредници от Триест” за евентуални създатели на филма¹⁵. Изписано на немски език – „**Seewitterung bei Abbazia**” (италианското наименование на Опатия), заглавието присъства и в списък, приложен към молбата на Йосип (Джузепе) Станчич¹⁶, с която той се обръща през ноември 1900 към властите в Любляна, за да му разрешат осъществяването на публични кинопрожекции в града. В списъка на Станчич фигурират още две „балкански” заглавия: „**Руски танц в Загреб**” („Russische Tanz in Zagreb”) и „**Театралната улица в Загар**” („Theater-strasse in Zara”)¹⁷ – също град в Хърватия (област Далмация). Алдо Бернардини уверява, че по същото време Станчич „проектира да снима самостоятелно в Опатия, Загар и Загреб”¹⁸. Което превръща този жител на Триест със славянско фамилно име в реален претендент за продуцентството на загарското „актюалите”. Изложените данни биват възприети от проф. Косанович, който отнася към 1897 заснемането на „**Морска буря край Опатия**” и „**Руски танц в Загреб**”, като същевременно посочва 1898 за производствена година на „**Театралната улица в Загар**”¹⁹, допускайки, че и трите филма са дело на „сътрудници” на представителството на „Люмиер” в Триест²⁰. Те обаче (с изключение на последния) ще да са били заснети по-скоро на Апенините, отколкото на Балканите.

¹⁰ **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 147–148.

¹¹ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, р. 111–113.

¹² **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 148.

¹³ **Kosanović**, Dejan. *Leksikon pionira filma*, с. 171, 172, 202.

¹⁴ **Knežević**, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, с. 92.

¹⁵ **Heguch**, Лилијана. Словенечкиот филм и кинематографија (1896–1945). В: *Развојот и проникнувањето на балканските национални кинематографии во периодот од 1895 до 1945 година*. Скопје, Кинотека на Македонија, 2003, с. 144. [**Nedić**, Liliјana. *Slovenechkiot film i kinematografija (1896–1945)*. In: *Razvojot i proniknivanieto na balkanskite nazionalni kinematografii vo periodot od 1895 do 1945 godina*. Скопје: Kinoteka na Makedonija, 2003, с. 144].

¹⁶ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, р. 135.

¹⁷ **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 98–99.

¹⁸ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, р. 135.

¹⁹ **Kosanović**, Dejan. *Leksikon pionira filma*, с. 171, 172, 202.

²⁰ **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 148.

<h2 style="text-align: center;">Kinematograf</h2> <p style="text-align: center;"><i>Živuce slike</i> na Sajmištu</p> <p style="text-align: center;">Program:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koturaska škola. 2. Bura na moru u Opatiji. 3. Poraz Španjolaca. 4. U kupalištu. 5. Smetnja u partiji karata. 6. Dolazak cara u Pariz. 7. Dolaz i odlaz vlaka. 8. Francuski balet. <p><i>Ova će serija ostati uključivo do petka 25. kolovoza nepromijenjena, dočim će se u subotu 26. kolovoza preg novih programi.</i></p> <p>Promjene programa pridržane. Predstave nedjeljom svjetkom od 2--10 sati na večer svaki sat.</p> <p>U tjednu od 7 do 10 sati na večer svaki sat.</p> <p>Kazalište je drveno, providjeno vrlo dobrom ventilacijom, električna razsvjeta i vlastita glazba.</p>	<h3 style="text-align: center;">Arena Vitaliani.</h3> <p>Giovedì sera l' <i>Arena Vitaliani</i> si riapri, inaugurando la stagione, con alcune interessanti produzioni del <i>Cinematografo Lumiere</i> di Lione.</p> <p>L' apparecchio, che funziona alla perfezione ed in modo ammirabile, offre parecchi quadri veramente interessanti.</p> <p>Un pubblico molto numeroso assistette giovedì e venerdì alle rappresentazioni, ch' ebbero ottimo successo. Fra i quadri proiettati meritano particolare menzione quelli: <i>Mare agitato</i> (presso Abbazia), <i>Strada del reggente a Londra con nebbia</i>, <i>Steeple-Chase di Dragoni</i>, <i>Battaglia alle palle di neve</i>, i dieci quadri rappresentanti una <i>Corsa dei Tori</i> in Spagna, viaggio in treno preso dalla locomotiva e dall' ultimo vagone; ed ebbero grande successo d'ilarità i quadri: „<i>Litigio infantile</i>“ e „<i>Zuffa di quattro donne</i>“. Molti applausi e richieste di <i>bis</i>. Negli intervalli suonava l' orchestra.</p> <p>Questa sera il programma promette tredici quadri della vita di Gesù Cristo, presi dalle Rappresentazioni Sacre dell' <i>Oberammergau</i>; nonché altri quadri del tutto nuovi.</p>
---	---

1. Две вестникарски реклами, споменаващи заглавието „Морска буря крај Опатия“ – в загребскиј „Обзор“ (1898) и в загарскиј „Далматински преглед“ („La rassegna Dalmata“, 1900)

За разлика од кадрите, осъществени навјарно од „краља“ Франц Јосиф Ешер. Именитиот киновоаяжор гастролира во Сараево (днешната столица на Босна и Херцеговина) од 4 до 28 октомври 1898 (16.X.–9.XI.). Во една од програмите му фигурира заглавието „**Нови сараевски снимки**“ („*Neue Sarajevoer Aufnahmen*“)²¹. Идентична се оказува и ситуацијата во Загреб, каде Ешер пребивава (опново) од 14/26.XII.1898 до 10/22.I.1899. И тој пат во неговиот „Едисоновиот театар“ биваат представени локалните снимки „**Само новини за Загреб**“ и „**Нови загребски сцени**“²² (објавен на 9/21.I.1899 во местниот в. „Обзор“²³). Според д-р Кнежевич и трите филма нај-веројатно се дело на самиот Ешер, реализирал ги непосредствено след пристигането си во втсеки од двата града – Сараево и Загреб²⁴. Тлкувајќи заглавијата, проф. Косанович допушка, че щом тези „сцени“ се „нови“, би требвало да е имало и „стари“ („предисни“)²⁵.

1898: Снимки во Константинопол – без и със Кајзера

Првите англиски филми биваат заснети още през 1895 г. с камера, конструирана од британскиот изобретател Роберт Уилям Пол (1869 – 1943). Во началото на 1896, кога кинографот на Люмиер пристъпва на Острова, Пол осъществува публични сеанси със своја 35-милиметров проекционен апарат, наречан театрограф (Theatrograph) или аниматограф

²¹ Knežević, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, с. 148.

²² Паќ мам, с. 150. [Ibid., p. 150].

²³ Kosanović, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 149.

²⁴ Knežević, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, с. 148, 150.

²⁵ Kosanović, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 148–149.

(Animatograph)²⁶. Тъкмо с него през август 1898 в Лондон е демонстриран филмът „Константинопол” („Constantinople”), състоящ се от три 40-метрови (2-минутни) части: „Качване на кораба” („Embarking”, № 00460.1), „Сцени от масовото клане над арменците” („Scene of Armenian massacres, № 00460.2) и „Улица в Истанбул” („A Street in Stamboul”, № 00460.3)²⁷. Предполага се, че изгледите са заснети от кинооператор, изпроводен за Ориента от Пол, който се изявява и като успешен филмов продуцент. Всичко останало, отнасящо се до британския „сериал” тъне в дълбок информационен мрак...

От 29 септември/11 октомври до 14/26 ноември 1898 германският кайзер Вилхелм II (1859 – 1941) предприема продължително пътуване из Близкия изток, придружен от съпругата си Августа Виктория фон Шлезвиг-Холщайн (1858 – 1921). Двамата посещават Светите земи в Палестина – Ерусалим, Яфа, Виплеем, Хайфа, отскачат до Бейрут (днешната столица на Ливан) и Дамаск (днешната столица на Сирия) – градове и територии в тогавашната Османска държава. Обиколката бива подробно отразена в немския печат, остава след себе си дори целулоидна дупя – сериалът „Пътуването из Ориента на императорската двойка” („Orient-Reise des Kaiserpaares”), включващ 11 филма²⁸. Един от тях е „Влизането в Константинопол” („Einfahrt in Konstantinopel”, № 39781), показан на 28.II.1899 в Хамбург (рекламиран в тамошния „Hamburger Fremdenblatt” – № 50 и № 51 от 1899). За съжаление, продуцентът и авторите на репортажа остават анонимни и до днес – в TGEDb като производител е посочена неизвестна, но пък със сигурност немска фирма²⁹.

За възможността трети снимачен екип (навярно френски) да е шетал покрай Босфора през същата година подхвърля Абдул Гусейнов. „През 1898 г. – пише той в книгата си „Турското кино: история и съвременни проблеми” – в помещението на „Вариете, цирк и театър” на Бейоглу са показани нови филми от братя Люмиер... в това число и от турската действителност”³⁰.

²⁶ Christie, Ian. Robert William Paul. In: *Encyclopedia of Early Cinema*, p. 510–511.

²⁷ Gifford, Denis. *The British Film Catalogue. Volume 2. Non-Fiction Film, 1888–1994*. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2000, p. 22.

²⁸ **Online-Filmdatabank (OFDb)**. <https://ssl.ofdb.de/film/267683,Orient-Reise-des-Kaiserpaares-Marktplatz-in-Beirut> (accessed 14 May 2019).

²⁹ **The German Early Cinema Database (TGEDb)**. <http://earlycinema.dch.phil-fak.uni-koeln.de/films/view/39781> (accessed 14 May 2019).

³⁰ Гусейнов, Абдул А. *Турецкое кино: история и современные проблемы*. Москва, Наука, 1978, с. 13. [Guseynov, Abdul A. *Turezkoe kino: istorija i sovremennije problemi*. Moskva, Nauka, 1978, p. 13.].

1898–1899: Първите научни филми в света

След като през 1897 реализира първите кинокадри в Румъния, французинът Пол Меню продава кинокамерата си (марка „Люмиер“) на букурещкия невролог д-р Георге Маринеску (1863 – 1938). С нея, ала подпомогнат от оператора Константин М. Попеску (1879 – 1956), лекарят заснема някои от своите пациенти – преминаващи на черен фон пред обектива на апарата. Тези епизоди впоследствие позволяват на изследователя да анализира движенията на болните – преди всичко разликите между тях преди и след лечението³¹. Така двамата румънци осъществява първия в света научен филм – **„Трудности при ходенето вследствие на органична хемиплегия“** („Tulburările mersului în hemiplegia organică“)³². Заснет в клиниката по неврология при болницата „Св. Пантелеймон“ в Букурещ, в Румъния, на Балканите, през 1898 – според румънските киноисторици. Проблемите около установяването както на производствената година на филма, така и на премиерната му дата произтичат от това, че той никога не е показван в киносалон, не е програмиран, не е рекламиран. Знае се само, че през 1899 проф. Маринеску онагледява с него своя лекция, изнесена на международна научна конференция в Букурещ³³.

2. Д-р Георге Маринеску – авторът на първите научни филми в света

На подобни форуми виждат бял свят (по-скоро – бял екран) и останалите три филма на тандема Маринеску – Попеску: **„Нарушения в**

³¹ **McKernan**, Luke. Dr Gheorghe Marinescu. Rumanian neurologist. In: *Who's Who of Victorian Cinema*. <http://www.victorian-cinema.net/marinescu> (accessed 13.May 2019).

³² **Țuțui**, Marian. *A Short History of Romanian Cinema*, p. 8.

³³ **Ripeanu**, Vujor T. *Filmul în România*, p. 503.

походката при органична парализация („Tulburările mersului în paraplegiile organice”, 1899), **„Случай на истерична хемиплегия, излекувана чрез хипнотично внушение”** („Un caz de hemiplegie isterică vindecat prin sugestie hipnotică”, 1899) и **„Трудности при ходенето вследствие на прогресивна локомоторна атаксия”** („Tulburările mersului în ataxia locomotrice progresivă”, 1900)³⁴. „Инициативата на Георге Маринеску бързо намира приложение – на 25 октомври 1899 лекарят Александру Болинтинеану защитава в Париж докторската си дисертация върху костно-ставната туберкулоза, основаваща се върху изследването на трудностите при ходене, станали предмет на филмите, направени в болницата „Св. Пантелеймон” – пише д-р Мариан Цуцу в своята книга „Кратка история на румънското кино”³⁵, имайки предвид лентата **„Ходенето при костно-ставната туберкулоза, изучавано с помощта на киното”** („Mersul în coxotuberculoză studiat cu ajutorul cinematografului”, 1899) на д-р Болинтинеану и кинооператора Константин М. Понеску³⁶.

3. Кадри от филма „Трудности при ходенето вследствие на органична хемиплегия” (1898)

Любопитен е фактът, че самият Огюст Люмиер признава приоритета на проф. Маринеску в писмо от 29 юли 1924: „Аз действително разгледах вашата документация относно използването на киното при изследването на психични заболявания по времето, когато получавах сп. „Медицинска седмица”, но тогава имах други интереси, от производствен характер, които не ми позволиха да се посветя на биологичните изследвания. Признавам, че бях забравил за тези документи и съм ви благодарен, че ми напомнихте за тях. За съжаление, малко учени последваха пътя, открит от вас”³⁷.

Така в периода 1898 – 1900 в Румъния се раждат не само първите в света пет медицински научни филма, но и първите балкански филми, изцяло реализирани от местни автори. Филми, оказали се на всичкото

³⁴ Пак там, с. 19–21. [Ibid., p. 19–21].

³⁵ **Țuțui**, Marian. *A Short History of Romanian Cinema*, p. 14.

³⁶ **Ripeanu**, Vujor T. *Filmul în România*, p. 19.

³⁷ **Țuțui**, Marian. *A Short History of Romanian Cinema*, p. 12–14.

отгоре и пощадени от неумолимото време – през 1975 те бяха открити, прехвърлени на съвременен носител и възкресени за нов живот...

1899: Забележителностите на Риека (Хърватия) и Любляна (Словения)

На 27 февруари/11 март 1899 в главния хърватски пристанищен град Риека започва своите сеанси роденият през 1863 в Прусия (Германия) амбулантен търговец на целулоидни сънища Йохан Блезер³⁸. В продължение на месец (до 28 март/9 април) той забавлява публиката, стичаща се на „Рибарския площад“, с четири различни програми, всяка от които е съдържала по 17 филма. В рамките на последната, представена за пръв път на 20 март/1 април, бива включена „автентична снимка на корсото в Риека“³⁹. На 10/22 април Блезер е вече в Любляна, където разполага своя пътуващ „Биоскоп“ на „Латермановата алея“ в местния „Прагер“ – обширен парк, в който традиционно отсядат преминаващите през града панаирджийски атракциони. И този път в програмата фигурира заглавието „**Корсото в Риека**“, но вече придружено от „**Разглеждане на забележителностите на Любляна**“⁴⁰, „специално отбелязано“ на 1/13 май във в. „Словенски народ“⁴¹. Фактът, че и двата филма биват показани в края на гостуванията на кино „Биоскоп“, дава основание на д-р Кнежевич да заключи, че те „със сигурност са заснети от Блезер по време на пребиваването му в тези два града“⁴². Същото потвърждава и проф. Косанович⁴³, допълвайки, че заг кинокамерата, която германецът несъмнено е притежавал, е работел или той „сам“ (лично), „или някой от неговите сътрудници“⁴⁴. Създаването на „**Корсото в Риека**“ („Il Corso di Fiume“) и „**Панорама на Любляна**“ („Panorama di Ljubljana“) приписва на Йохан Блезер и италианецът Алдо Бернардини⁴⁵. Според Лиляна Негич „**Разглеждане на забележителностите на Любляна**“ е „първият филм, заснет на наша [словенска] територия“⁴⁶.

³⁸ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, p. 64–66; **Kosanović**, Dejan. *Leksikon pionira filma*, с. 30–31.

³⁹ **Knežević**, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, с. 113–114.

⁴⁰ Пак там, с. 115 [Ibid., p. 115]

⁴¹ **Traven**, Janko. *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih (do 1918)*. Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1992, с. 50.

⁴² **Knežević**, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača*, с. 115.

⁴³ **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, с. 149, 186–187.

⁴⁴ Пак там, с. 134, 187 [Ibid., p. 134, 187]

⁴⁵ **Bernardini**, Aldo. *Cinema italiano delle origini*, p. 64.

⁴⁶ **Heguch**, Лиляна. *Словенечкиот филм и кинематографија (1896–1945)*, с. 149.

За съжаление, в каталозите на „Люмиер“ днес липсват каквито и да са доказателства за пребиваването на Дублие в тези градове, липсват каквито и да са крайни резултати от евентуалната му снимачна дейност в тях!

Затова пък колегата му Феликс Месгиз (1871 – 1949), един от тримата, осъществили първия публичен Люмиеров сеанс в Лион на 13/25.II.1896, смогва да заснеме със своята кинокамера гръцкия крал Георгиос I (1845 – 1913). Но не на Балканите, а в Екс ле Бен – курортен град в Югоизточна Франция, известен с минералните си извори, ползвани още от римската епоха. Заглавието на филма „Гръцкият крал Георгиос в Екс ле Бен“ („Le roi Georges de Grèce à Aix-les-Bains”, 1899) не фигурира в каталозите на фирмата, но пък не бива подминато от Жак Рито-Ютине⁴⁹.

1900: Кралска сватба в Белград и пътуване из Карпатите

На 23 юли 1900 г. в Съборната църква на Белград се състои сватбата на сръбския крал Александър I с Драга Машин (1861 – 1903) – красива вдовица и придворна дама на кралицата майка Наталия Обренович. Официалният кум е руският император Николай II, представяван от П. Б. Мансуров – първи секретар на руската мисия в Сърбия. На 31 юли (според „Мали журнал”) в „Първи сръбски орфеум” бива показана по „кинематографски начин” **„Сватбата на крал Александър Обренович и Драга Машин”**⁵⁰ – „натурна снимка”, която проф. Косанович приема за хронологически „второто известно филмово снимане в Сърбия”⁵¹.

5. Ако кинохрониката „Сватбата на крал Александър Обренович и Драга Машин” (1900) бе съхранена до наши дни, тя би трябвало да съдържа изображения, подобни на съхранените върху тези фотографии

Doublier. Lumière operator. In: *Who's Who of Victorian Cinema*. <http://www.victorian-cinema.net/doublier.htm> (accessed 24 October 2019).

⁴⁹ **Rittaud-Hutinet**, Jacques. Lexique des opérateurs. In: *Le cinéma des origines: les frères Lumière et leurs opérateurs*. Seyssel: Editions du Champ Vallon, 1985, p. 234.

⁵⁰ **Slijepčević**, Bosa. *Kinematografija u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini 1896–1918*, c. 111.

⁵¹ **Kosanović**, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*, c. 66.

Ще припомня, че през същата година е реализиран и вече споменатият научен филм **„Трудности при ходенето вследствие на прогресивна локомоторна атаксия”** – според сведенията в румънски филмографии. Но дори те не споменават за съществуването на „пътеписа”, озаглавен **„Пътуването от Предеал до Брашов”** („Die Reise von Predeal nach Brashov”) – два живописни града (първият е ски курорт), разположени в централна Румъния (областта Трансилвания), където се срещат южният и източният дял на планинската верига Карпати. За съжаление, производителите на филма не са известни, неуточнена е годината на неговото заснемане, не е сигурно дори дали е бил разпространяван в Германия (макар и да присъства в TGEDb, № 11841). Знае се единствено заглавието му, а и че е показан през октомври 1900 в будапещенското кино „Континентал”⁵².

„В 1900 г. – според Абдул Гусейнов – в театър „Одеон” на Бейозлу били организирани показатели на филми само „от турския живот”⁵³.

Заключителни слова

За пет години (1896 – 1900) на Балканския полуостров биват заснети около 50 филма. Половината от тях са „локални”, „географски” – „изгледи”, панорами, „снимки”, „пътеписи”, вдъхновени от екзотиката на Ориента, живописността на Адриатика и забележителностите на някои по-големи градове (предимно пристанищни). Сериозен е броят (повече от дузина) и на репортажите от Гръцко-турската война. С мирновременни, но също милитаристични сюжети са други 4-5. Строго научните (медицинско-изследователските) заглавия са пет. Толкова са и кинохрониките, отразили казионно-монархически изяви. Чисто етнографски ще да е бил единствено **„Български празник”**.

Продуцентите и операторите на всички филми са небалканци, чужденци. Единствените местни автори са румънците Георге Маринеску (комуто се приписват режисьорски функции) и кинооператорът Константин М. Попеску, който впоследствие не заснема друг филм. Любопитно е, че немалка част от хрониките изобщо не биват проектирани по родните си места и по този начин не могат да се превърнат в социо-културен факт (да не говорим за феномен) в своето отечество. Но пък онези, които се завръщат у дома, популяризират новото техническо изобретение, загатват за потенциалните му художествени възможности, предизвикват вниманието на обществеността, провокират местния периодичен печат... Благодарение на тези показатели балканецът за първи път е съзледал върху екрана своята земя (нейните природни хубости и

⁵² **The German Early Cinema Database (TGEDb)**. <http://earlycinema.dch.phil-fak.uni-koeln.de/films/view/11841> (accessed 14 May 2019).

⁵³ **Гусейнов**, Абдул А. Турецкое кино ..., р. 13. [**Guseynov**, Abdul A. *Turezkoe kino* ..., р. 13.]

гадености, нейните планини, гори и реки), своите градове, своята армия, своите водачи... Камерите на кинооператорите чужденци не само са „панорамирани“, те са се възлеждали в лицата на местните хора (а то ще рече – в душите им). Така балканецът за първи път се е видял на екрана, огледал се е в неговото огледало! Логично е да се предположи, че радушият прием, оказан от публиката на филмите с балкански сюжети, ще да е породил идеята за създаването на „чисто балкански филми“. Изброените скромни ленти дават надеждата за местно кинопроизводство, вдъхновяват желаещите да се захванат с „този странен занаят“, наречен кино, колкото и трудна за осъществяване да е била тогава тази специфична дейност...

БИБЛИОГРАФИЯ

Публикации (монографии, публикации в сборници и научни списания):

Гусейнов, Абдул А. *Турецкое кино: история и современные проблемы*. Москва: Наука, 1978. [**Guseynov**, Abdul A. *Turezkoje kino: istorija i sovremennije problemi*. Moskva: Nauka, 1978.].

Негич, Лилијана. *Словенечкиот филм и кинематографија (1896–1945)*. В: *Развојот и проникнувањето на балканските национални кинематографии во периодот од 1895 до 1945 година*. Скопје: Кинотека на Македонија, 2003. [**Nedić**, Lilijana. *Slovenechkiot film i kinematografija (1896–1945)*. In: *Razvojot i proniknuvanieto na balkanskite nazionalni kinematografii vo periodot od 1895 do 1945 godina*. Skopje: Kinoteka na Makedonija, 2003.].

Abel, Richard (ed.). *Encyclopedia of Early Cinema*. London–New York: Routledge–Taylor & Francis Group, 2005.

Bernardini, Aldo. *Cinema delle origini in Italia. I film „dal vero“ di produzione estera 1895–1907*. La Cineteca del Friuli, 2008.

Bernardini, Aldo. *Cinema italiano delle origini. Gli ambulanti*. La Cineteca del Friuli, 2001.

Gifford, Denis. *The British Film Catalogue. Vol. 2. Non-Fiction Film, 1888–1994*. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2000.

Knežević, Srđan. *Filmske predstave putujućih prikazivača kao početni oblik kinematografskih delatnosti na teritoriji Jugoslavije (1896–1900)* Ph.D. diss. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet dramskih umetnosti, 1992.

Kosanović, Dejan. *Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu jugoslovenskih zemalja 1896–1945*. Beograd: Institut za film, Jugoslovenska kinoteka, Feniks film, 2000.

Kosanović, Dejan. *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896–1918*. Beograd: Institut za film, Univerzitet umetnosti, 1985.

Ripeanu, Bujor T. *Filmul in Romania. Filmul documentar 1897–1948*. Bucuresti: Meronia, 2008.

Rittaud-Hutinet, Jacques. *Le cinéma des origines: les frères Lumière et leurs opérateurs*. Seyssel: Editions du Champ Vallon, 1985.

Slijepčević, Bosa. *Kinematografija u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini 1896–1918*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Institut za film u Beogradu, 1982.

Traven, Janko. *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih (do 1918)*. Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1992.

Țuțui, Marian. *A Short History of Romanian Cinema*. Bucharest: Noi Media Print with the support of The Romanian Film Center, 2011.

Онлайн ресурси:

McKernan, Luke. Dr Gheorghe Marinescu. Rumanian neurologist. In: *Who's Who of Victorian Cinema*. <http://www.victorian-cinema.net/marinescu> (accessed 13 May 2019).

McKernan, Luke. Francis Doublier. Lumière operator. In: *Who's Who of Victorian Cinema* <http://www.victorian-cinema.net/doublier.htm> (accessed 24 October 2019).

Online-Filmdatebank (OFDb). <https://ssl.ofdb.de/film/267683,Orient-Reise-des-Kaiserpaares-Marktplatz-in-Beirut> (accessed 14 May 2019).

The German Early Cinema Database (TGECDb). <http://earlycinema.dch.phil-fak.uni-koeln.de/films/view/39781> (accessed 14 May 2019).

THE FIRST FILMS WHICH WERE SHOT ON THE BALKANS (1896 – 1900)

Part II

Petar Kardzhilov

Abstract: The general history of early filmmaking on the Balkans is little known in the countries on the peninsula itself as well as in the West. Even prestigious publications such as 'Encyclopaedia of Early Cinema' (compiled by Richard Abel) abound in debatable information in that particular field. The reasons thereof are multiple: the language diversity which is characteristic for the region; the hermeticism of research that remains restricted within the frameworks of national cinematic historiographies; the scarce information offered in the local print media issued at regular intervals of time at end-19th century.

Over recent years, though, some publications came out, providing hitherto unknown facts about the early years of cinematography on the Balkans, including data that endorse the beginning of film shoots on these territories, undertaken mostly by foreign cinematographers. In parallel to that, the Internet provides a much wider access to databases of libraries, archives and specialised websites. The current publication consolidates the facts that are otherwise available at widely dispersed sources; presents some newfound information that is relevant to the topic; analyses the data so as to render the information pertinent not only the experts in the field but to a larger reading audience (including university undergraduates).

The current article constitutes a follow-up of a text which was published in the first issue of this journal. The present second part focuses on the period between 1898 and 1900. Films from different genres are presented – such as ‘geographical’ films which highlight the nature of the Adriatic region and the landmarks in some of the larger cities; scientific (related to medical research); newsreels which represented a panegyric coverage of the monarchies; as well as the probably one and only ethnographic film ‘A Bulgarian Holiday’.

Keywords: history of early cinema, travelling cinemas, first cinema screenings, first cinematographic shoots, Balkan peninsula, scientific films, ethnographic films, newsreels, bioscope